

Arkhaia Anatolika
 Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
 The Journal of Anatolian Archaeological Studies
 Volume 4 (2021)

Arkaik Dönem’de Phokaia’nın Lydia ile İlişkileri Üzerine Tespitler
Detections on Phocaea’s Relationship with Lydia in the Archaic Period

Sabri ARICI

 <https://orcid.org/0000-0003-4925-6704>

Geliř Tarihi: 10.10.2021 | Kabul Tarihi: 06.11.2021 | Online Yayın Tarihi: 16.11.2021

Makale Künyesi: Arıcı, S. (2021). Arkaik Dönem’de Phokaia’nın Lydia ile İlişkileri Üzerine Tespitler. *Arkhaia Anatolika*, 4, 353-368.
<https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2021.39>

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi “Açık Eriřimli” (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Arkhaia Anatolika

ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 4 (2021) 353-368
DOI: 10.32949/Arkhaia.2021.39

Araştırma Makalesi / Research Article

Arkaik Dönem’de Phokaia’nın Lydia ile İlişkileri Üzerine Tespitler *Detections on Phocaea’s Relationship with Lydia in the Archaic Period*

Sabri ARICI*

Öz

“Arkaik Dönem’de Phokaia’nın Lydia ile İlişkileri Üzerine Tespitler” başlıklı çalışma, mevcut arkeolojik veriler, antik ve modern kaynaklar ışığında hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı, Arkaik Dönem’de Phokaia-Lydia ilişkilerinin var olduğunu yazılı kaynaklar ve arkeoloji verileriyle ortaya koymaktır. Phokaia, Arkaik Dönem’de İonia’nın en önemli kentlerinden biridir. Kent, sahip olduğu coğrafik avantajları (Smyrna Körfezi’nin girişi olan kuzeybatı ucunda olması, korunaklı iki limanı ve doğuya bağlanan Kral Yolu’na olan yakınlığı) sayesinde hem denizde hem de karayolu ticaretinde Lydia için önemli bir merkezdir. Başkenti Sardis olan Lydia Devleti, komşuları olan Kimmerler, Asurlar, Medler ve Persler ile sık sık savaşlar ve çeşitli yollarla ilişki içinde olmuştur. Ayrıca, batısındaki İon kentlerine de zaman zaman dostane zaman zaman düşmanca davranışlar sergileyerek, daimi ilişkiler kurmuştur. Dolayısıyla bir İonia kenti olan Phokaia’nın Lydia ile ilişkileri, çalışmanın ana konusunu oluşturmuştur. Bu ilişkilerin odağı, son Lydia kralları olan Alyattes ve Kroisos dönemleri olacaktır. Bununla ilgili Herodotos’un yazmış oldukları, konuya rehberlik etmiştir. Çalışmada, Phokaia’nın tarihsel süreci, coğrafi özellikleri, deniz aşırı kolonizasyon faaliyetleri, Lydia-İonia ilişkileri ile kültürel ve arkeolojik kanıtlar ele alınarak, kentin Lydia ile olabilecek bağlantıları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Phokaia’nın erken dönem elektron sikke kullanması, kent suru, Kybele kültü, kentte bulunan *lydion*, tümülüs, kaya mezarı ve Athena Tapınağı’nda açığa çıkan mimari *terracotta* gibi Lydia etkili olabileceği düşünülen arkeolojik kanıtlar ortaya konularak, sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Phokaia, Lydia-İonia İlişkileri, Lydia-Phokaia ilişkileri, Phokaia Limanı, Kral Yolu, Phokaia suru.

Abstract

The study titled “Detections on the Relations of Phocaea with Lydia in the Archaic Period” was prepared in the light of existing archaeological data, ancient and modern sources. The aim of the study is to reveal that Phocaea had relations with Lydia in the Archaic Period. Phocaea was one of the most important cities of İonia during the Archaic Period. The city shows that it can be important for Lydia both in sea and road trade thanks to its geographical advantages (it is at the north-west end, which is the entrance to the Gulf of Smyrna, its two sheltered harbors and its proximity to the King’s Road connecting to the east). The state of Lydia, whose capital was Sardis, was in frequent wars and various relations with its neighbors, the Cimmerians, Assyrians, Medes and Persians. It had intense relations with the Ionian cities in the west, sometimes friendly and sometimes hostile. Therefore, the relations of Phocaea, an Ionian city, with Lydia constituted the main subject of the study. The main focus of these relations will be the periods of the last Lydian kings, Alyattes and Croesus. The writings of Herodotus about this have guided this issue. In the study, the historical process of Phocaea, its geographical advantages, overseas colonization activities, Lydia-Ionian relations and the cults and archaeological evidence in the city were discussed, and its possible connections with Lydia were tried to be reached. In the study, the historical process of Phocaea, its geographical features, overseas colonization activities, Lydia-Ionian relations, and the cultural and archaeological evidence in the city were discussed and its possible connections with Lydia were tried to be reached. In this context, it will be tried to reach the conclusion by revealing the archaeological evidences that are thought to be effective in Lydia such as the use of early electron coins by Phocaea, the city wall, the cult of Cybele, the *lydion* found in the city, the tumulus, the rock tomb and the architectural *terracotta* found in the Temple of Athena.

Keywords: Phocaea, Lydia-İonia Relations, Lydia-Phocaea Relationships, Port of Phocaea, King’s Road, City Wall of Phocaea.

* Dr. Öğr. Üyesi Sabri Arıcı, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Mersin / TR.
E-mail: sabriarici@mersin.edu.tr / Orcid iD: 0000-0003-4925-6704

Giriş

Phokaia antik kenti, günümüzde İzmir ili, Foça ilçesindedir. Antik Dönem’de on iki Ion kentinden biri olan Phokaia Ionia’nın en kuzeyinde yer alır. Pausanias’a göre (Pau. 7.3.5), Atinalı önderler (Philogenes ve Damon) eşliğinde bölgeye gelen Phokisliler, Kymelilerin izin verdiği yerde ilk kez yerleştiler. Strabon (Strab. 14.3.1) ise Philogenes önderliğindeki Atinalılar tarafından, kentin kurulduğunu ifade etmiş ancak, Phokisliler hakkında bilgi vermemiştir. Diğer yandan, Phokaia’nın ikinci dönem kazı başkanı E. Akurgal¹, eski yazarların bu ifadelerini, Phokaialıların Hellas’taki Phokis Bölgesi’nde oturan halkla bir tutmak yanlına gidildiğini ve Ion kolonizasyonunu Attika’ya bağlama niyetinin bir ürünü olduğunu ileri sürmektedir. Akurgal tarafından 1950’li yıllarda yapılan kazılarda ele geçen gri Aiol seramikleri, buraya ilk yerleşenlerin Aiol halkları olduğunu doğrulamaktadır. Yine bu kazılarda ele geçen Protogeometrik Dönem seramikleri, Ionların en azından MÖ 9. yüzyılın sonundan beri burada yaşadıklarını göstermektedir². Ancak son dönemlerde gerçekleştirilen bilimsel kazılar³ sayesinde, Phokaia’nın geçmişinin Ionlardan daha eski olduğu anlaşılmaktadır⁴. Phokaia, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında, içinde 7-8 km’lik kent suru ve Athena Tapınağı’nın da bulunduğu büyük bir kent olmuştur⁵. Ancak, MÖ 546 yılında Perslerin kenti ele geçirmesinden sonra⁶ görkemli yıllar yavaş yavaş geride kalmaya başlamış ve kent eski gücüne bir daha ulaşamamıştır⁷.

Çalışmanın diğer parçası olan Lydia Devleti, Batı Anadolu’nun içlerinde, Hermos Nehri’nin etrafında gelişmiş olup, başkenti Sardis’tir ve en güçlü yıllarını MÖ 700-546 yılları arasında yaşamıştır⁸. Bu tarih aralığı, aynı zamanda Phokaia’nın da en güçlü olduğu zamanlardır. Lydialılar, kuzeybatıdan gelen Kimmerler, batıda Ionlar, doğuda Asurlar ve akabinde önce Medler son olarak da Persler ile mücadele etmiştir. Bütün bu devletlerle zaman zaman başa çıksa da, Sardis sonunda Persler tarafından yıkılmıştır⁹. Lydia büyük devletlerle mücadele ederken, batısındaki Ionlar ile daha sık etkileşimde bulunmuştur. Arkaik Dönem’de Lydia’nın Ion kentleriyle olan ilişkileri, bazen savaşla bazen de dostane bir şekilde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla kuzeyde yer alan ve Ionia kenti olan Phokaia’nın da bu sürecin içinde olduğu muhtemeldir. Aşağıda, antik yazarlardan Herodotos’un verdiği bilgiler ışığında ve Arkaik Dönem’deki Lydia-Ionia ilişkileri çerçevesinde, genelden özele inilecektir. Bu ilişkilerin özellikle Alyattes (MÖ 607-560) ve Kroisos (MÖ 560-546) Dönemi’nde daha sık yaşandığı anlaşılmaktadır¹⁰. Öte yandan, bu konu çerçevesinde Herodotos, Phokaia’dan hiç söz etmemiştir. Bu çalışmanın önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Böylece hem Herodotos’un genel anlamda Ionlar ile ilgili aktarımları hem de modern kaynaklar aracılığıyla mevcut arkeolojik verilerden yararlanılarak, Phokaia’nın Lydia ile ilişkilerinin ne kadar etkin olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

¹ Akurgal 1956a, 38; Akurgal 1956b, 13.

² Akurgal 1995, 32; Akurgal 2000, 290-292.

³ Özyiğit 1998b, 772-777, fig. 2; Özyiğit 2003a, 342-344; Özyiğit 2003b, 102.

⁴ Kentin güneyindeki yamaçlarda yapılan kazılarda Phokaia’nın ilk yerleşim alanı bulunmuştur. Alanda, Oryantalizan Dönem megaronları ve onların altında da Protogeometrik Dönem oval evleri ortaya çıkarılmıştır. Erken Protogeometrik Dönem’e ait iki ayrı oval evin varlığı, bu alana Ionların yerleştiğini gösterir. Ayrıca aynı alanda Myken ve gri Aiol seramiğinin bulunmuş olması da önemlidir. Daha alt tabakalardaki seramikler, kentin MÖ 2. binden beri burada var olduğunu ispatlamaktadır. Bk. Özyiğit 1998b, 772.

⁵ Akurgal 1956b, 33-40; Akurgal 1993, 55-59; Özyiğit 1998a, 9-15; Özyiğit 2003b, 103.

⁶ Akurgal 1956b, 33-40; Cahill 1988, 481-501; Akurgal 1993, 55-59; Özyiğit 1998a, 9-15; Özyiğit 2003b, 103.

⁷ Arıcı 2018, 315-332.

⁸ Greenewalt 2010, 10-21; Demir 2014, 185-270; Roosevelt 2017, 35-58.

⁹ Hdt. I, 84; Cahill 2010, 339-362; Demir 2014, 238-270; Roosevelt 2017, 258-262.

¹⁰ Hdt. I, 6-94; Kerschner 2010, 247-266; Demir 2014, 212-244.

Figür 1: Phokaia'nın limanları ve genel görünümü

Phokaia'nın Denizciliği

Phokaia'nın Arkaik Dönem'de büyük bir kent olmasında denizciliğinin çok büyük etkisi olmuştur. Kent, biri büyük (Büyük Liman) diğeri küçük olmak üzere (Küçük Liman) doğal ve son derece korunaklı iki limana sahiptir¹¹ (fig. 1). Arkaik Dönem ve öncesinde, denizcilikte ilkel yöntemlerin kullanıldığı dönemlerde, gemilerin yaklaşık 57 km uzunluğundaki Smyrna Körfezi'nden geçmeleri sırasında birtakım zorluklar yaşanması¹², denizcilerin bir günlük zaman kaybına neden oluyordu¹³. Bu nedenle, gemiciler yüklerini daha yakın ve körfezin girişinde yer alan Phokaia, Klazomenai veya Erythrai gibi kentlere boşaltmayı daha uygun bulmuşlardır¹⁴. Hatta Phokaia'nın diğeri iki kente göre daha uça bulunması, onu avantajlı konuma getirmiştir. Bu avantaj da doğal olarak, Phokaia'ya ticari ve ekonomik anlamda büyük değer katmıştır. Böylece, halk kara yerine, güvenli tarafı olan denizlere açılmak zorunda kalmıştır. Phokaialılar, denizcilik imkanlarının son derece kıt olduğu Arkaik Dönem'de teknik anlamda bilgi ve becerilerini arttırmış¹⁵ ve hızlı, 50 kürekli, 500 kişi kapasiteli gemilerle (pentekonter) seyahat etmişlerdir¹⁶. Herodotos¹⁷ Phokaia'nın, Ionlar içinde uzun deniz yolculuğuna çıkan ilk kent olduğunu aktarmaktadır. MÖ 750-550 yılları arasındaki 200 yıllık bir süreçte, Ege, Marmara, Batı Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında

¹¹ Tarihi yarımada bu iki limanı ayırmaktadır. Limanları, güneyden Kale Burnu ve kuzeyden İngiliz Burnu adeta bir "hilal" gibi çevrelemektedir. Limanın doğusunda Phokaia antik kenti bulunurken batısında da doğal kale olarak önemli işlev gören İncir Adası ve Fener Adası sıralanmıştır. Bu adalar, adeta doğal dalgakıran işlevi görmüştür.

¹² Magie 2003, 46-47.

¹³ Langlotz 1966, 11.

¹⁴ Langlotz 1966, 19; Magie 2003, 46-47.

¹⁵ Langlotz 1966, 11.

¹⁶ Hdt. I, 163.

¹⁷ Hdt. I, 142 ve I, 163.

çok sayıda koloninin kurulduğu¹⁸ ve bu nedenle söz konusu dönemin Eskiçağ literatürüne “Büyük Kolonizasyon Dönemi” olarak geçtiği bilinmektedir¹⁹. Yaklaşık 150 koloninin kurulduğu²⁰ bu süreçte yer alan Phokaia, Miletos ile birlikte en çok koloni kuran kent olmuştur²¹. Phokaialılar MÖ 7. yüzyılda Adriatik, Etruria, İberia ve Tartessos’a²² kadar gitmişler, Batı Akdeniz’de, Güney Fransa’da Massalia’yı (Marsilya), Güney İtalia’da Lucania’nın batısındaki Elea (Velia), Korsika’da Alalia ve İspanya’da Emporion (Ampuria) koloni kentlerini kurmuşlardır (fig. 2). Massalia bölgesinde, Güney Fransa’daki Nice’te (Nicaea-Nizza) ve Antibes’te (Antipolis) kurdukları koloni kentleri ise diğerlerine göre daha küçük çaplıdır. Phokaia, Arkaik Dönem’de özellikle Akdeniz’de hem korkulan hem de hayran bıraktıran büyük bir deniz gücüne sahip olmuştur ve buna günümüzde “Thalassokrazi” adı verilmiştir. Naukratis’te üretilen mavi fayanslar, Phokaialı denizciler aracılığıyla İspanya’daki Emporion sitesine taşınmıştır. Bundan başka Phokaia, Akdeniz Havzası’nda demir, gümüş, kalay ve bronz taşımacılığını gerçekleştirmiş, bu mallara karşılık Mısır olmak üzere diğer Akdeniz kent-devletlerinden buğday, bazı gıda maddeleri, lüks mallar ve eşyalar almıştır²³.

Figür 2: Büyük Kolonizasyon rotaları

Yukarıda da açıklandığı üzere, Arkaik Dönem’de Smyrna Körfezi’nin giriş ve çıkış kontrolü, güneyinde Klazomenai ve kuzey ucunda ise Phokaia’nın elindeydi. Klazomenai kentinin de önünde, Phokaia’daki gibi irili ufaklı adaları bulunmaktadır. Öte yandan körfezin doğusundaki Smyrna kenti, denizcilik faaliyetleri bakımından oldukça zayıftı. Smyrna, hem körfezin en iç noktasında yer aldığından hem de Klazomenai’nin varlığından dolayı açık denizlere açılmamış ve kent, deniz ticareti yerine tarıma yönelmek durumunda kalmıştır²⁴. Ayrıca, Smyrna’nın diğer bir dezavantajı da Sardis’e giden karayolu hattının engebeli arazilerden oluşması²⁵ ve bu iki yerleşimin de Hermos veya Maiandros gibi nehirlerin taşımacılık imkanlarından uzak kalmasıdır. Dolayısıyla Smyrna’daki bu durum, Phokaia için tam tersidir. Phokaia’nın hem su yolu (Hermos) hem de karayolunun Sardis ile olan bağlantısı, iki merkezin daha kolay iletişim kurmasında etkili olmuştur. Aslında Smyrna, ticaret limanı olarak Phokaia’dan daha verimli bir şekilde Sardis’e hizmet edebilirdi, ancak Smyrna’nın Lydia kontrollerine karşı direnişi, Lydia askeri baskılarına karşı savunmasızlığı ve Alyattes’in fethinden sonra Smyrna limanının çok etkin kullanılmaması doğal olarak kenti Ege ticaretinden uzaklaştırmıştır²⁶. Ayrıca, Klazomenai, Teos ve Erythrai, Lydia ticaret limanları olarak etkin bir şekilde hizmet edemeyecek kadar uzaktaydı²⁷.

¹⁸ Cook 1946, 67-98; Graham 2008, 83.

¹⁹ Tekin 1995, 48.

²⁰ Myres 1965, 160-162.

²¹ Greaves 2010, 131.

²² Phokaialılar, Batı Akdeniz’e yaptıkları uzun seferlerde, İspanya’daki Tartessos kentindeki gümüş, kalay ve bakır gibi önemli kaynaklara ulaşma imkanı bulmuşlardır.

²³ Phokaia’nın kolonizasyonu ile ilgili bk. Roebuck 1959; Langlotz 1966; Boardman 1973; Boardman 2006; Dominguez 2006; Morel 2006; Graham 2008, 83-162.

²⁴ Doğer ve Gezgin 1998, 7.

²⁵ Roebuck 1959, 15.

²⁶ Balcer 1984, 83.

²⁷ Balcer 1984, 83.

Smyrna'yı ele geçirmesine²⁸ rağmen, Alyattes'in kenti yeniden inşa etmemiş olması ve Kroisos'un ise, donanma inşa etme konusunda çok isteksiz (kendini denizcilik konusunda zayıf hissetmiş olabilir)²⁹ olması, Lydia'yı limanları yönetmede etkisiz kılmıştır³⁰. Dolayısıyla, tanımladığımız bu süreç, Phokaia'nın işine yaramıştır.

Hermos Nehri ve Kral Yolu

Phokaia'nın Arkaik Dönem'de önemli bir kent olmasında denizciliğinin yanı sıra iç bölgelerle olan kara bağlantısının da çok büyük bir etkisi olmuştur. Bu bağlantı, zengin ve gösterişli Sardis ile ilişkide bulunması açısından önemli bir yol olmuştur. Bulunduğu coğrafi şartlardan dolayı, Phokaia halkının, mevcut bölgeden özellikle tarımsal yönden yeterince faydalanamadıkları anlaşılmaktadır³¹. Kentin tarımsal alanları dönemlere göre değişkenlik gösterdiğinden bu alanda çok iyi olmadıklarını düşündürmektedir. Phokaialıların karadan açılmak için sadece iki yolu vardı: Bunlardan birinci yol, kuzey kıyı boyunca giderdi ve bu yol üzerinde, bölgede MÖ 7. yüzyılın sonlarına kadar etkin bir güç olan komşu Kyme kenti bulunmaktaydı³². İkincisi ise, batıya gider ve buradan, Hermos (Gediz) Nehri boyunca güçlü Lydia'ya ulaşırdı³³ (fig. 3). Bunlardan ikincisi, Phokaia'nın geleceğine yön veren çok önemli bir güzergah olmuştur. Burası, MÖ 2. binden beri İç Anadolu'ya bağlanan önemli bir yol olarak kullanılmış³⁴, özellikle Gyges'in Asurbanipal ile olan ilişkilerinde etkin olmaya başlamış³⁵ ve Mezopotamya ile Pers ülkesine ulaşılabilen önemli bir kervan yolu olarak kullanılmıştır. Perslerin "Kral Yolu" olarak tanımlanan 2500 km'lik bu güzergah, 92 günde yol katediliyordu³⁶ (fig. 3). Bu yolun Sardis'ten Ege Denizi'ne olan kara bağlantısını da İonia'nın kuzeyindeki Phokaia kenti sağlamaktadır³⁷. Zaten bu tali yolun kenarında, Perslere ait olduğu düşünülen anıtsal ve monolit bir kaya mezarı bulunmaktadır³⁸ (fig. 4). Sardis, doğudan kara yoluyla gelen malların batıya yani, Ege kıyılarına ulaşmadan önceki son toplanma yeri olarak önerilmektedir³⁹. Aslında, Asurlular zamanından beri kullanıldığı tahmin edilen bu rota sayesinde Batı Akdeniz'den gelen malların karayoluyla, Phokaia üzerinden doğuya gönderilmesi mantıklı görünmektedir. Bu çerçevede, J. M Balcer, Damaskuslu Nikolaus'tan alıntı yaparak, Phokaia ve Kyme yolunun etkin kullanılabilmesi için Lydialıların Magnesia'yı (Spylos Dağı kenarındaki) aldığını ifade etmektedir⁴⁰. Bu da Lydia için Phokaia'nın önemini ortaya koymaktadır.

Phokaia, Kral Yolu sayesinde Lydialılar ile iletişime geçmek için ideal bir konumda yer alıyordu. Lydia'da İonialılar kendi zanaat ürünleri için bir pazar ve emekleri için bir patron bulmuşlardı. Lydia ürünlerini kendi kullanımlarının yanı sıra dağıtım için de satın almışlardır. İonia ve Lydia, yük hayvanlarının ve arabaların kullanıldığı bir yol ağıyla

²⁸ Hdt. I, 16.

²⁹ Hdt. I, 27.

³⁰ Roebuck 1969, 51; Roebuck 2008, 452.

³¹ Roebuck 1959, 105, 136. Yazar, Justinus (43.3.5)'a dayandırarak, Phokaia topraklarının verimsiz olduğundan söz etmektedir. Ancak yazar, kentin sınırlarından söz etmemektedir. Aslında bu düşünce her dönemde doğru olmayabilir. Phokaia, doğusunu saran tepelerin ardında, Hermos (Gediz) Nehri'nin paralelindeki geniş alüvyon ovaları sayesinde oldukça verimli topraklar barındırmaktadır. Ancak, Justinus'un yazdıkları dikkate alınmırsa, buradaki topraklarda Phokaia'nın çok etkin olmadığı anlaşılmaktadır.

³² Burn 1929, 17.

³³ Akurgal 1962, 373.

³⁴ Roebuck 1959, 50, dn. 48.

³⁵ Demir 2014, 190.

³⁶ Langlotz 1966, 11.

³⁷ Özyiğit 2003a, 334.

³⁸ Cahill 1988, 481-501; Özyiğit 2003b, 101, 106.

³⁹ Roebuck 1959, 50.

⁴⁰ Balcer 1984, 84-85.

birbirine bağlanmış ve Ege kıyılarına mal getirmiştir⁴¹. Paktolos Çayı (Sart), Sardis'in içinden geçerek birkaç km yakınındaki Hermos Nehri'ne dökülür. Herodotos⁴², Hermos Nehri'nin bir zamanlar Phokaia'nın yakınında denize döküldüğünü aktarmaktadır. Phokaia'nın Hermos'a (güney-doğusuna) bakan tarafında sırt ve tepeler mevcut olduğundan, C. H. Roosevelt'in aktardıkları kuvvetle muhtemeldir ki, Hermos Phokaia'nın güneydoğusundaki bugün Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı kullanılan Hacılar Limanı yakınında denize dökülmüştür.

Figür 3: Phokaia-Sardis hattı ve Kral Yolu

Figür 4: Phokaia'daki Pers Mezar Anıtı

Lydia-Ionia İlişkileri

Lydialıların İonlar ile ilişkilerini ortaya koyan en erken kanıtlar, Sardis'te ele geçen Protogeometrik Dönem seramikleridir⁴³. Antik kaynaklarda, MÖ 7. yüzyılda yaşamış olan Hellen kökenli Paroslu Arkhilokhos ve Kolophonlu Mimnermos'un Lydia Kralı Giges'ten söz eden şiirleri ise ilk kayıtlardır⁴⁴. Ancak bu konudaki en kapsamlı bilgileri Herodotos aktarmaktadır⁴⁵. Yazar, İonlar ile Lydialıların geleneklerinin birbirlerine yakın olduğundan söz etmektedir⁴⁶. İonlar, Lydia Devleti'nin zenginliğini, lüksün merkezi olduğunu görmüş ve bundan dolayı da onları hep hayranlıkla izlemişlerdir. Hatta birçok Yunan tiranı Lydia soylularına öykünerek, yer yer parfümlerini, kıyafet ve saç şekillerini bile taklit etmişlerdir⁴⁷.

Lydialılar için İonia kentleri, nehir vadileri yoluyla Ege Denizi'ne açılan kapılardır (fig. 5). Bundan dolayı da Lydia, batısında yer alan İonia ve Aiolis kentleriyle sürekli bir ilişki içinde olmuştur. Bu ilişkiler farklı yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Lydialılar, batı kıyı kentlerini ele geçirmek için askeri güç kullanarak, evlilik yoluyla (Alyattes'in kızının Ephesos tiranı Melas ile evlendirilmesi) veya sık olmasa da onların tanrılarına adaklar sunarak, onları etki alanlarına sokmaya çalışmışlardır⁴⁸. Hem İonlar hem de Aioller, Lydia Devleti karşısında çok da güçlü bir direnç gösterememişlerdir. Çünkü her iki halk, kendi aralarında siyasi birliktelik sağlayamamışlar ve daha çok bağımsız kent devletleri şeklinde varlıklarını sürdürmüşlerdir⁴⁹. Bu durum da Lydia krallarının onlara tek tek saldırarak, kentleri egemenlikleri altına almasını kolaylaştırmıştır⁵⁰. Herodotos⁵¹, Kroisos iktidara gelmeden önce İonların özgür olduğunu belirtir ve bunun nedenini de Kimmerlere

⁴¹ Roebuck 2008, 452.

⁴² Hdt. I, 80.

⁴³ Roosevelt 2017, 69-71.

⁴⁴ Kerschner 2010, 252.

⁴⁵ Hdt. I, 6-94.

⁴⁶ Hdt. I, 94.

⁴⁷ Kerschner 2010, 262.

⁴⁸ Kerschner 2010, 252.

⁴⁹ Kerschner 2010, 252.

⁵⁰ Kerschner 2010, 251.

⁵¹ Hdt. I, 6.

dayandırır. Gyges, Smyrna, Miletos ve Kolophon'a askeri seferler düzenlemiş, oğlu Ardis Priene'yi ele geçirip, Miletos'a saldırmıştır; ardından oğlu Sadyattes ve onun da oğlu Alyattes bu düşmanlığı sürdürmüştür⁵². Gyges, Alyattes ve Kroisos, Delphoi Kutsal Alanı'na çok değerli hediyeler sunmuşlardır⁵³. Kroisos ilk Ephesos'a saldırmış ve daha sonra diğer Ion ve Aiol kentlerine bazı suçlamalarda bulunarak, oraları da ele geçirmiştir⁵⁴. Körfezin batı ucundaki Klazomenai, adaları, korunaklı limanı ve verimli toprakları sayesinde, Lydialılar için önem kazanmıştır⁵⁵. Bu nedenle, Alyattes MÖ 600 yılında, Smyrna'yı ele geçirdikten sonra, Klazomenai'ya yürümüş, ancak başarısız olmuştur⁵⁶.

MÖ 560 yılında Lydia tahtına geçen Kroisos, Ionia tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Herodotos Kroisos'tan önce tüm Ionia kentlerinin özgür olduğunu aktarmaktadır. Bu kral, Ionia kentlerinin Lydia'ya düzenli vergi ödemesini sağlayan kişidir⁵⁷. Kroisos, Ion kentlerini iç ilişkilerinde serbest bırakmıştır, ancak bu kentlerden paralı asker, yıllık ölçülü haraç almıştır. Lydia Kralı ayrıca, ticari faaliyetlerini deniz aşırı yerlerde sürdürmek için kendisine engel olunmaması yönünde de istekte bulunmuştur⁵⁸. Herodotos'a⁵⁹ göre Kroisos, Aiol ve Ion kentlerini ele geçirmek için, keyfi suçlamalar yönelip, sonra da buraları ele geçirmiştir.

Kroisos, Phrygialılar, Mysialılar, Mariandynler, Khalybler, Paphlagonialılar, Thraklar, Thyner, Bithynialılar, Karlar, Pamphyialılar ve Ionları egemenliği altına almıştır⁶⁰. Bu halklardan fırsat ve imkan bulanlar, Sardis'in zenginliğinden faydalanabilmek için, Lydia başkentine gitmeye çalışmışlardır⁶¹. Özellikle Sardis'te bulunan Hellen mallarının sayısındaki artış, MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamış, MÖ 6. yüzyılın başlarına kadar, yani Alyattes (MÖ 607-560) ve oğlu Kroisos Dönemi'nde (MÖ 560-546) zirve yapmıştır⁶².

Lydialılar ile başta Ephesos olmak üzere, Smyrna kenti de siyasi, ekonomik, kültürel ve dinsel bağlamda birbirlerine daha yakın bir profil çizmişlerdir. Hatta bu iki kentin, Lydia dilini kullandıklarına dair kanıtlar bulunmaktadır⁶³. Toplam beş kralın yöneticilik yaptığı Lydia Mermnad Hanedanı'yla⁶⁴ (MÖ 680-546) birlikte, Ionlar ile olan ilişkiler öyle yükselmiştir ki, G. M. Hanfmann mimari ve heykel sanatından yola çıkarak, özellikle Sardis-Ephesos ilişkilerinin yoğun olmasından dolayı, bu dönemi "Lydo-Ionia" olarak isimlendirmiştir⁶⁵. Lydia-Ionia ilişkileri çerçevesinde birtakım arkeolojik kanıtlar da bulunmaktadır:⁶⁶ Ephesos ve Smyrna'da Lydia stiline ait olabilecek kırmızı üzerine siyah, iki renkli, mermer görünümlü ve damarlı boyama (streaky) seramikler ile altın takı ve süslemeler ele geçmiştir. Kroisos'un Ephesos Artemis Tapınağı'nın 36 kabartmalı sütununa sponsor olması, ayrıca Smyrna Athena Tapınağı'ndaki Lidçe yazıt da dikkat çekmektedir.

⁵² Hdt. I, 15.

⁵³ Hdt. I, 13, 25 ve 51

⁵⁴ Hdt. I, 26.

⁵⁵ Doğer 1998, 20-21

⁵⁶ Hdt. I, 16.

⁵⁷ Hdt. I, 6.

⁵⁸ Doğer 2006, 83.

⁵⁹ Hdt. I, 27.

⁶⁰ Hdt. I, 28.

⁶¹ Hdt. I, 29.

⁶² Kerschner 2010, 252.

⁶³ Kerschner 2010, 261.

⁶⁴ Gyges (MÖ 680-652/644), Ardys II (MÖ 652/644- 625/615), Sadyattes (MÖ 625/615- 610), Alyattes II (MÖ 607-560), Kroisos (MÖ 560-546).

⁶⁵ Hanfmann 1978, 29.

⁶⁶ Kerschner 2010, 254-256.

Lydia-Ionia arasındaki ilişkilerin var olduğunu gösteren arkeolojik kanıt olarak seramikler dikkate alınmalıdır. Bu konuda yapılan çalışmalar sayesinde kayda değer bilgilere ulaşılmıştır⁶⁷. Doğu Hellen şehirlerindeki Lydia kökenli stilleri (*kotyle* ve *skyphos*un yumurta biçimli, içe eğik ağızlı ve genellikle uzun, konik ayağa sahip ya da bilinçli yapılmış damarlı boyalı Lydia versiyonları gibi) benimsemiş çömlekçiler çalışmıştır. Bu stiller, Lydia ile ticari ilişkilerin olduğu Larisa, Pitane, Kyme, Ephesos ve Smyrna'da daha sık görülmektedir. Bu kentlerin dışında, Lydia kökenli veya Lydia özelliklerini adapte etmiş çanak-çömlek Doğu Hellen kentlerinde seyrek olup, daha çok Samos, Miletos ve Didyma'daki kutsal alanlarla sınırlı kalmıştır. Bu çerçevede, Phokaia'ya yakın olan Larisa, Pitane ve Kyme gibi kentlerde Lydia ile bağlantılı seramiklerin bulunması gibi, ileride Phokaia'da da benzer şekilde eserlerin ortaya çıkması muhtemeldir.

Lydia-Phokaia İlişkileri

Görüldüğü üzere, Lydia ile Ionia arasında, askeri, mimari, sanatsal, dinsel ve ticari ilişkiler dikkat çekmektedir. Bu durumda, Lydia'nın bir Ionia kenti olan Phokaia ile birtakım ilişkiler içinde olabileceğini tahmin etmek zor olmamalıdır. Aşağıda bu ilişkilerin mümkün olabileceğine dair birtakım veriler ele alınmıştır. Bunların içinde şüphesiz en önemli kanıtlardan biri de Phokaia'nın sikke kullanımına başlamış olmasıdır. Antik dünyada ilk madeni paranın basımı Lydialılar tarafından gerçekleştirilmiştir⁶⁸. MÖ 7. yüzyılın sonlarına tarihlenen Ephesos Artemis Tapınağı'nda bulunan elektron sikkeler arasında fok başlı örnekler de rastlanılması, Sardis'ten sonra, Phokaia'nın Ionia kentleri arasında ilk sikke basanlardan (Phokaia, Ephesos, Miletos, Erythrai, Klazomenai, Khios, Teos ve Samos) biri olduğunu ortaya koymaktadır⁶⁹. Lydia'nın elektron sikkesinin Ionia ile olan ticari ilişkilerin sonucunda, bir ihtiyaç olarak ortaya çıktığı ileri sürülmektedir⁷⁰. R. M. Cook, MÖ 7.yüzyılda Ionia'nın ekonomik sıkıntılarına paralel olarak, paralı askerlik olgusunu değerlendirmek gerektiğini vurgulamaktadır⁷¹. Bundan dolayı, sikkenin paralı askerlerin ücretlerinin bir çeşit ödeme aracı olabileceği düşünülmektedir. Alyattes ve oğlu Kroisos zamanında Lydia, askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda bölgede söz sahibi olmuştur. Özellikle ticari bağlantı, Ionia'dan Hermos (Gediz) ve Maiandros (Büyük Menderes) nehirlerinin vadileri takip edilerek (fig. 5), Orta Anadolu'ya kadar uzamıştır⁷². Bu ticaretle birlikte ödeme aracı olarak çıkmış olan elektron sikke, kısa sürede Ionia'nın bazı kentlerinde benimsenmeye başlanmıştır⁷³, bu kentlerden biri de Phokaia'dır. Phokaia'nın erken dönemdeki sikke basımı ve Alyattes'in Smyrna'yı ele

Figür 5: Batı Anadolu nehirleri

gerçekleştirilmiştir⁶⁸. MÖ 7. yüzyılın sonlarına tarihlenen Ephesos Artemis Tapınağı'nda bulunan elektron sikkeler arasında fok başlı örnekler de rastlanılması, Sardis'ten sonra, Phokaia'nın Ionia kentleri arasında ilk sikke basanlardan (Phokaia, Ephesos, Miletos, Erythrai, Klazomenai, Khios, Teos ve Samos) biri olduğunu ortaya koymaktadır⁶⁹. Lydia'nın elektron sikkesinin Ionia ile olan ticari ilişkilerin sonucunda, bir ihtiyaç olarak ortaya çıktığı ileri sürülmektedir⁷⁰. R. M. Cook, MÖ 7.yüzyılda Ionia'nın ekonomik sıkıntılarına paralel olarak, paralı askerlik olgusunu değerlendirmek gerektiğini vurgulamaktadır⁷¹. Bundan dolayı, sikkenin paralı askerlerin ücretlerinin bir çeşit ödeme aracı olabileceği düşünülmektedir. Alyattes ve oğlu Kroisos zamanında Lydia, askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda bölgede söz sahibi olmuştur. Özellikle ticari bağlantı, Ionia'dan Hermos (Gediz) ve Maiandros (Büyük Menderes) nehirlerinin vadileri takip edilerek (fig. 5), Orta Anadolu'ya kadar uzamıştır⁷². Bu ticaretle birlikte ödeme aracı olarak çıkmış olan elektron sikke, kısa sürede Ionia'nın bazı kentlerinde benimsenmeye başlanmıştır⁷³, bu kentlerden biri de Phokaia'dır. Phokaia'nın erken dönemdeki sikke basımı ve Alyattes'in Smyrna'yı ele

⁶⁷ Roebuck 1959, 79-83; Hanfmann 1978, 25-35; Boardman 1980, 98-99; Hanfmann 1983, 80-81; Gürtekin 1998; Gürtekin-Demir 2002; Greenewalt 2010, 107-124.

⁶⁸ Hdt. I, 94.

⁶⁹ Hogarth 1908; Sear 1979, 322-323; Robinson 1951, 156-167; Kroll 2010, 143-156.

⁷⁰ Roebuck 1959, 54-55, 58-60.

⁷¹ Cook 1946, 89.

⁷² Kerschner 2010, 252.

⁷³ Hdt. I, 94.

Figür 6: Phokaia kent suru

göre⁷⁷, İspanya'daki Tartessos kralı Argonthonios'un, Phokaialıların Medlere karşı kendilerini koruması için verdiği parayla kent suru inşa edilmiştir. MÖ 590-580 yılları arasında yapıldığı düşünülen bu surların (yaklaşık 5 km uzunluğunda) bir kısmı günümüzde arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır⁷⁸ (fig. 6). Phokaia surları, özellikle eğimli destek duvarıyla (payanda) ve düzgün kesme taşlarıyla güçlü Sardis surlarını anımsatmaktadır⁷⁹. Bu durum, Ephesos ve Smyrna'da Lydialı taş ustalarıyla birlikte çalışıldığı görüşünü de desteklemektedir⁸⁰. A. Baran⁸¹, Phokaia surlarının yapımı sırasında Lydia ile dostane bir ilişkinin olabileceğini düşündüren bir görüş ortaya koymaktadır:

Alyattes ve Kroisos dönemleriyle ilgili anlatımlarında Phokaia'dan hiç bahsetmezken Phokaia surları için böyle bir hikaye aktarılması ilginçtir. Ayrıca, Kimmer istilasından sonra Medlerin Batı Anadolu'yu tehdit ettiklerine dair bir veri bulunmamaktadır. Arkeolojik verilerin gösterdiği üzere MÖ 590 civarında inşa edilmiş olan surun ileri teknik detaylar göstermesi ve Lydia'nın bu kadar yakınındaki bir yerleşimde tamamı kesme taştan 5 km uzunluğunda bir sur inşasının Lydia izni ve desteği olmaksızın yapılabildiği çok gerçekçi değildir. Kerkenes ve Sardis surlarıyla aynı dönemde ve benzer teknikte inşa edilmiş Phokaia surlarının tamamen kesme taştan yapılmış olması, yüksek maliyetin ötesinde yetişmiş insan gücüne de yoğun ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir ve en mantıklı açıklama Lydia krallığının desteğiyle yapılmış olmasıdır. Herodotos (I. 22) tarafından Alyattes'in Miletos ile yaptığı savaş ve sonrasında iki tapınak inşa ettirerek antlaşma yapmış olduğunun aktarılması, Phokaia için de benzer bir durum olabilir mi sorusunu akla getirir. Herodotos tarafından bilinmeyen bir başka antlaşmayla da deniz gücü ve limanıyla ünlü Phokaia'ya Alyattes tarafından destek verilmiş olabilir. Bağımsızlıklarını kaybettikleri imajını vermemek için Phokaialıların böyle bir hikaye yaratmış oldukları ya da Herodotos zamanına değin sponsorun kim olduğu konusunun değişik bir hikaye haline geldiği olası bir açıklama olarak kabul edilebilir gözükmektedir.

Lydialıların en önemli seramiklerinden biri de *lydion*dur. Lydia'nın adeta simgesi olan ve parfüm şişesi amaçlı kullanılan bu kap, MÖ 6. yüzyılda Sardis'te yoğun olarak ele geçmiştir⁸². En erken örnekleri ise Pitane'de bulunmuştur⁸³. Özellikle MÖ 6. yüzyılın 2. ve 3.

⁷⁴ Hdt. I, 16; Cook 1985, 25-28; Cook ve Nicholls 1998, 27-31.

⁷⁵ Özyiğit 2007, 347.

⁷⁶ Roebuck 1959, 14; Balcer 1984, 82-83.

⁷⁷ Hdt. I, 163

⁷⁸ Özyiğit 1993, 1-22; Özyiğit 1994a, 11-36; Özyiğit 1994b, 77-109.

⁷⁹ Kerschner 2010, 257; Baran 2016, 76.

⁸⁰ Kerschner 2010, 257.

⁸¹ Baran 2016, 78-79.

⁸² Greenewalt 1966, 148.

⁸³ Greenewalt 1966, 184.

çeyreğinde Batı Anadolu'da *lydion* üretiminin hız kazandığı görülmektedir⁸⁴. *Lydion*, Sardis dışında Phokaia⁸⁵, Pitane, Smyrna, Samos, Rodos, Amyzon, Labraunda, Mylasa, Daskyleion, Afyon, Midas kenti, Kütahya, Gordion ve Düver gibi Batı Anadolu yerleşimlerinden de ele geçmiştir⁸⁶. Elbette Phokaia'da bir adet *lydion* bulunması çok fazla bir şey ifade etmeyebilir ancak, Phokaialıların bunun ticaretini yapmış olması kuvvetle muhtemeldir. Akdeniz'in batısında (Etruria, Güney Fransa ve Güney İspanya/Emporion) bulunan *lydion*ların Lydia taklidi üretimler olduğu vurgulanmaktadır⁸⁷. Söz konusu merkezlerde bu tip malların ele geçmesi, özellikle Phokaia gibi bir kolonist kentin buralarda etkin olmasından dolayı, *lydion*ların buraya Phokaia aracılığıyla taşındığına düşündürmektedir⁸⁸.

Antik çağda toplumlar arası etkileşimde kültürün çok etkisi vardır. Phokaia'da yer alan kültürler arasında Ana Tanrıça Kybele, önemli bir yer tutmaktadır⁸⁹ (fig. 7). Phokaia'daki bu kültür Lydia'dakinden etkilenmiştir⁹⁰. Phrygia'nın Lydialıların hakimiyetine girmesinden sonra, bu kültürün batıya yayılım yolu da açılmıştır. Lydialılar Phrygialıların Kybele kültürünü benimsemişler⁹¹ ve Batı Anadolu'daki kent devletleri ile olan ticari ve siyasi ilişkileri sırasında Ana Tanrıça'nın kültürünün buralara da yayılımını sağlamışlardır. Böylece, tanrıçanın kültürü önce Ege kıyılarına, ardından adalara ve oradan da Yunanistan üzerinden Güney Fransa'ya kadar ulaşmıştır⁹².

Figür 7: Phokaia Kybele kaya kutsal alanı

Figür 8: Phokaia Şeytan Hamamı kaya mezarı

Phokaia'nın kente bakan güney yamacında, halk arasında Şeytan Hamamı olarak adlandırılan kayalara oyulmuş bir mezar bulunmaktadır (fig. 8). MÖ 4. yüzyılın sonunda yapıldığı tahmin edilen bu mezar, uzun bir *dromosa* sahiptir ve mezarın Lydia etkisinde yapıldığı ileri sürülmektedir⁹³. Kentte, henüz arkeolojik kazısı yapılmamış bir tümülüsün varlığı da bilinmektedir⁹⁴. Bu örnekler, Phokaia'daki Lydia etkisinin günümüze ulaşan kanıtları olarak düşünülmektedir⁹⁵.

MÖ 620-610 yıllarına tarihlenen Phokaia Athena Tapınağı'nda bulunan *terracottalar* Batı Anadolu'daki en erken örnekler olması sebebiyle, bölgenin merkezi olduğu iddiası

⁸⁴ Rumpf 1920, 167.

⁸⁵ Greenewalt 1966, 24, Fb 64 ve 9, 1, dn. 47.

⁸⁶ Greenewalt 1966, 7.

⁸⁷ Greenewalt 1966, 88, 90, 95, 115.

⁸⁸ Roebuck 1959, 56, dn. 70; Greenewalt 1966, 59.

⁸⁹ Özyiğit 1995, 426-432; Özyiğit 1998b, 765-770; Özyiğit ve Erdoğan 2000, 11-23; Erdoğan 2003; Erdoğan 2008, 109-126.

⁹⁰ Hanfmann 1978, 33-34.

⁹¹ Hanfmann ve Waldbaum 1969, 264-269; Hanfmann 1980, 105-106.

⁹² Erdoğan 2003, 47, dn. 7-11.

⁹³ Akurgal 1993, 57; Akurgal 2000, 292.

⁹⁴ Özyiğit 1994a, 19; Özyiğit 1996, 9; Arıcı 2020, 166-167.

⁹⁵ Baughan 2010, 273-304.

bulunmaktadır⁹⁶. Phokaia'da bulunan mimari *terracottalar*, daha erken döneme tarihlenen Lydia mimari *terracottalarından* etkilenmiş olmalıdır. Bu etkileşimde yine Hermos Vadisi'nin rolü büyüktür⁹⁷.

Değerlendirme ve Sonuç

Arkaik Dönem'de Lydialılar, Ionlar ile temasa geçebilmek ve aynı zamanda Ege Denizi'ne ulaşabilmek için Hermos, Kaistros ve Maindros nehirlerinin karayolu güzergahlarını izlemişlerdir (fig. 8). Bu çerçevede, Phokaia ile Sardis arasındaki yakınlığın en önemli sebeplerinden biri de Phokaia'nın sahip olduğu iki liman ve buna ulaşımı sağlayan Hermos Nehri ve vadisi olmuştur. Söz konusu coğrafik avantajlar, Lydia ile Phokaia arasındaki ilişkiyi mümkün kılmıştır. Bu durumun özellikle MÖ 600 yıllarından sonra daha da güçlendiği önerilebilir⁹⁸. Lydialıların Perslere yenilmesinden (MÖ 546) hemen sonra Pers Kralı Kyros, Ionlar ve Aiollerin kendisine boyun eğmesini istemiştir. Ancak, her iki halk da bunu kabul etmeyip, yardım için Sparta'ya elçi göndermişlerdir. Herodotos bu olayı şöyle aktarmıştır:⁹⁹

Ion ve Aiol kentlerinin elçileri acele Sparta'ya vardıklarında, aralarından sözcü olarak Phokaia elçisini seçtiler, bunun adı Pythermos'tu. Sirtına erguvan kırmızılı giyinmişti, duyan Spartalı koşsun, çok kişi toplansın diye ve ortalarında ayakta durarak uzun bir söylev çekti, yardım dileğinde bulundu. Lakedaimonlular kulak asmadılar ve Ion'ların yardımına koşmaya yanaşmadılar. Bunun üzerine elçiler geri döndüler; ama Lakedaimonlular bu isteği geri çevirdikten sonra peşlerinden elli kürekli bir gemiyle kendi adamlarını gönderdiler, maksatları bence, Kyros ve Ionlar arasındaki işlerin nereye varacağını görmektir. Bu gözlemciler Phokaia'ya vardıklarında, içlerindeki en önemli kişiyi, Lakrines adındaki yurttaşlarını Sardes'e gönderdiler, bu, Lakedaimonluların mesajını Kyros'a ilettiler ve ona herhangi bir Yunan kentinin yıkılmasını istemediklerini ve böyle bir şey olursa seyirci kalamayacaklarını bildirdi.

Herodotos'un bu aktarımında, Lydia-Phokaia ilişkilerine dolaylı da olsa bir gönderme yapması dikkat çekmektedir. Buradan ikili ilişkinin var olduğunu ortaya koyacak iki önemli sonuç çıkmaktadır: Birincisi, seçilen sözcünün gösterişli elbise giyen bir Phokaialı olması, Phokaia'nın o tarihlerde diplomasi de söz sahibi olduğunu göstermektedir. Diğer nokta ise, Lakedaimonluların Phokaia'ya gelip, söz konusu elçinin (Lakrines) buradan Sardis'e geçmesidir. Yani bu durum, Arkaik Dönem'de Sardis'e gitmek için Phokaia Limanı'ndan, karayoluyla Hermos Vadisi güzergahının kullanılmış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Perslerin Sardis'i ele geçirmesinden önce, yani Alyattes ve Kroisos zamanında da bu güzergahın (Phokaia-Sardis) etkin olduğu varsayımını da güçlendirmektedir. Bu çerçevede, Kral Yolu'ndan Sardis aracılığıyla doğudan gelen malların, Phokaia limanlarından, uzak batıya kadar ulaştığını, transport işlerini ise Phokaialı gemiciler aracılığıyla yaptıklarını düşündürmektedir. Phokaia'nın ilk sikke kullananlardan biri olması da Lydia ile olan ticari ilişkilerin bir sonucu olmalıdır.

Phokaia'nın yaptırmış olduğu çok görkemli kent surununun (yapımının uzun sürdüğü tahmin edilebilir) batısında yer alan güçlü Lydia'dan izin almadan yapmış olması mantıklı görünmemektedir¹⁰⁰. Bu da iki kent arasında olumlu bir ilişkinin var olabileceğini ortaya

⁹⁶ Özyiğit 2020, 238.

⁹⁷ Ateşlier 2010, 225-232.

⁹⁸ Özyiğit 2007, 347.

⁹⁹ Hdt. I, 152. Öte yandan Diodoros (Diod. IX. 36) bu olayı, küçük bir değişiklik bize aktarmaktadır. O'na göre Ionların zor durumda kalmasını fırsat bilen Sparta, Kyros'a elçiler gönderip, buradaki Ionları köleleştirmesini istemiştir. Zaten burada konumuzla olan bağlantısı Phokaia'nın süreçte önemli bir rol oynamasıdır.

¹⁰⁰ Baran 2016, 78-79.

koymaktadır. Yani, Lydia'nın Phokaia ile olan ilişkilerinde, herhangi bir zor kullanmanın sözkonusu olmadığını düşündürmektedir.

Yukarıda da açıklandığı üzere, Phokaia'nın Lydia ile olan ilişkisini ortaya koyan, sikke kullanımı ve sur yapımı haricinde, kentte bulunan birtakım Lydia etkili olabilecek arkeolojik kanıtlar da dikkate alınmalıdır. Bunlar; Phokaia'da Kybele kültürünün etkin olması, *lydionun* (bir adet) ele geçmesi ve bu kap türünün Batı Akdeniz'e transportu, Şeytan Hamamı Kaya Mezarı, tümülüs ve Athena Tapınağı'nda kullanılan mimari *terracottalar*dır. Sonuç olarak, Arkaik Dönem'de Phokaia ile Lydia arasında bir ilişki vardı ve daha çok ticaret üzerinden yürütülen bu ilişkinin dostane bir yaklaşımla sürdürüldüğü söylenebilir. Ayrıca, Phokaia'nın refah seviyesinin iyi olduğu dönemin Lydia¹⁰¹ ile aynı olması (MÖ 700-546) bir tesadüf değildir.

Figürlerin Listesi

Figür 1: Phokaia'nın limanları ve genel görünümü (Düzenleyen: S. Arıcı)

Figür 2: Büyük kolonizasyon rotaları (<http://www.thehistoryofancientgreece.com/2016/07/014-colonization-and-west.html>)

Figür 3: Phokaia-Sardis hattı ve Kral Yolu (<https://www.shorthistory.org/ancient-civilizations/mesopotamia/persian-empire/the-organization-and-economy-of-the-persian-empire/>)

Figür 4: Phokaia'daki Pers Mezar Anıtı (Foto: S. Arıcı)

Figür 5: Batı Anadolu nehirleri (Düzenleyen: S. Arıcı)

Figür 6: Phokaia'daki kent suru (Foto: S. Arıcı)

Figür 7: Phokaia'daki Kybele Açık hava Kült Alanı (Foto: S. Arıcı)

Figür 8: Phokaia'daki Şeytan Hamamı Kaya Mezarı (<https://focadayiz.com/foca-seytan-hamami/>)

¹⁰¹ Greenewalt 2010, 10-21; Demir 2014, 185-270; Roosevelt 2017, 35-58.

Bibliyografya

Antik Kaynaklar

Hdt.: Herodot, *Historiae*.

Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodotos (Herodot), *Tarih* (Çev. M. Ökmen). İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Modern Kaynaklar

Akurgal, E. (1956a). Foça kazıları ve Kyme sondajları. *Anadolu/Anatolia*, 1, 33-41.

Akurgal, E. (1956b). Foça Kazıları ve Kyme Sondajları-Les fouilles de Phocée et les sondages de Kymé. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 6, 13-24.

Akurgal, E. (1962). The Early Period and the Golden Age of Ionia. *AJA*, 66(4), 369-379. <https://doi.org/10.2307/502024>

Akurgal, E. (1993). *Ege ve İzmir*. Net Yayınları.

Akurgal, E. (1995). La Grèce de L'Est, Berceau de la Civilisation Occidentale. *Phocée et La Fondation de Marseille* (ss 31-46). Musée d'Histoire de Marseille Publication.

Akurgal, E. (2000). *Anadolu Uygarlıkları*. Net Yayınları.

Arıcı, S. (2018). Hellenistik Dönem'de Phokaia. M. Çekilmez (Ed.) *Uluslararası Aliğa ve Çevresi -Aiolis Bölgesi - Arkeoloji ve Disiplinler Arası Araştırmalar Sempozyumu-Bildirileri 27-28 Eylül 2018*, (ss. 315-332). Aliğa Kent Kitaplığı.

Arıcı, S. (2020). Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Mezarları ile Ölü Gömme Gelenekleri. *Seleucia*, 10, 155-184.

Ateşlier, S. (2010). Lydia Pişmiş Toprak Mimari Levhaları. N. D. Cahill (Ed.) *Lydialılar ve Dünyaları, Lydians and Their World* (ss 225-232). Yapı Kredi Yayınları.

Balcer, J.M. (1984). *Sparda by the Bitter Sea: Imperial Interaction in Western Anatolia*. Brown Judaic Studies.

Baran, A. (2016). Kerkenes Kazısı 2012-2013 Yılları Çalışmaları ve Yerleşimin Tanımlanması Üzerine Değerlendirmeler. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2), 49-78. <https://doi.org/10.13114/MJH.2016.288>

Baughan, E. (2010). Lydian Gömü Gelenekleri. N. D. Cahill (Ed.) *Lydialılar ve Dünyaları Lydians and Their World* (ss 273-304). Yapı Kredi Yayınları.

Boardman, J. (1973). *The Greeks Overseas: The Early Colonies and Trade*. Thames&Hudson.

Hafmann, G. M. A. (1980). On Lydian Sardes. K. Devries (Ed.), *From Athens to Gordion, The Papers of a Memorial Symposium for Rodney S. Young* (ss 99-132). Philadelphia: University Museum, University of Pennsylvania.

Boardman, J. (2006). Egypt: Greeks in the East Mediterranean (South Anatolia, Syria, Egypt). G. R. Tsetschladze (Ed.) *Greek Colonisation. An Account of Greek Colonies and Other Settlements*

- Overseas, Mnemosyne, Supplements* 193(1) (ss. 524-534). Brill. https://doi.org/10.1163/9789047404101_012
- Burn, A. R. (1929). So-called trade leagues in early Greek history and Lelantine War. *JHS*, 49, 14-37. <https://doi.org/10.2307/625000>
- Cahill, N. (1988). Tafl Kule: A Persian-Period Tomb near Phokaia. *AJA*, 92, 481-501. <https://doi.org/10.2307/505245>
- Cahill, N. (2010). Sardis'te Pers Tahribi. N. D. Cahill (Ed.) *Lydialılar ve Dünyaları, Lydians and Their World* (ss 339-362). Yapı Kredi Yayınları.
- Cook, R. M. (1946). Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries BC. *JHS*, 66, 227-237. <https://doi.org/10.2307/626542>
- Cook, J. M. (1985). On the Date of Alyattes' Sack of Smyrna. *BSA*, 80, 25-28.
- Cook, J. M. ve Nicholls, R. V. (1998). *Old Smyrna excavations: the temples of Athena*. British School at Athens.
- Demir, M. (2014). *Lydialılar, Mythostan Logosa*. TTK Yayınları.
- Doğer, E. (1998). *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhaniyat Tarihi*. İskan Yayınları.
- Doğer, E. (2006). *İzmir'in Smyrnası, Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar*. İletişim Yayıncılık.
- Doğer, E. ve Gezgin, İ. (1998). Arkaik ve Klasik Dönemde Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler. N. Ülker (Ed.) *II. Uluslararası İzmir Sempozyumu Nisan 1998* (ss 5-30). Ege Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Dominguez, A. J. (2006). Greeks in the Iberian Peninsula. G. R. Tsetskhladze (Ed.) *Greek Colonisation. An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas, Mnemosyne, Supplements* 193(1) (ss. 429-505). Brill. https://doi.org/10.1163/9789047404101_011
- Erdoğan, A. (2003). *Phokaia Kaya Tapınakları*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Ege Üniversitesi.
- Erdoğan, A. (2008). Phokaia İncir Adası Kaya Kutsal Alanı ve Bakkheion. I. Yalçınkaya (Ed) *III. ve IV. Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Anadolu/Anatolia Ek Dizin No: 2* (ss 109-126). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Graham, A. J. (2008). The colonial expansion of Greece. J. Boardman ve N. G. L. Hammond (Ed.) *The Cambridge Ancient History* 3(3) (ss 83-162). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521234474.006>
- Greaves, A. M. (2010). *The Land of Ionia: Society and Economy in The Archaic Period*. Wiley-Blackwell.
- Greenewalt, C. H. Jr. (1966). *Lydian Pottery of the Sixth Century B.C. the Lydion and Marbled Ware* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Pennsylvania.
- Greenewalt, C. H. Jr. (2010). Lydia Çömlekçiliği. N. D. Cahill (Ed.) *Lydialılar ve Dünyaları, Lydians and Their World* (ss 107-154). Yapı Kredi Yayınları.

- Gürtekin, R. G. (1998). Lydia Seramiğindeki Yabancı Etkiler. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Gürtekin-Demir, R. G. (2002). Lydian Painted Pottery at Daskyleion. *AnatSt*, 52, 111-143. <https://doi.org/10.2307/3643079>
- Hanfmann, G. M. A. (1978). Lydian Relations with Ionia and Persia. E. Akurgal (Ed.) *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, 1 (ss 25-35). Türk Tarih Kurumu.
- Hanfmann, G. M. A. (1980). On Lydian Sardes. K. Devries (Ed.) *From Athens to Gordion, The Papers of a Memorial Symposium for Rodney S. Young* (ss 99-132). University Museum, University of Pennsylvania.
- Hanfmann, G. M. A. (1983). *Sardis from Prehistoric to Roman Times: Results of the Archaeological Exploration of Sardis, 1958-1975*. Harvard University Press.
- Hanfmann, G. M. A. ve Waldbaum, J. C. (1969). Kybebe and Artemis, Two Anatolian Goddesses at Sardis, *Archaeology*, 22(4), 264-269.
- Hogarth, D. G. (1908). *British Museum Excavations at Ephesus, The Archaic Artemisia*. BMP.
- Kerschner, M. (2010). Lydialıların Komşuları, İonyalılar ve Aiolia'lılar. N. D. Cahill (Ed.) *Lydialılar ve Dünyaları, Lydians and Their World* (ss 247-266). Yapı Kredi Yayınları.
- Kroll, J. H. (2010). Sardis Sikkeleri. N. D. Cahill (Ed.) *Lydialılar ve Dünyaları, Lydians and Their World* (ss 143-156). Yapı Kredi Yayınları.
- Langlotz, E. (1966). *Die kulturelle und künstlerische Hellenisierung der Küsten des Mittelmeers durch die Stadt Phokaia*. Vs Verlag für Sozialwissenschaften.
- Magie, D. (2003). *Batı Anadolu'da Romalılar: Batı Anadolu Kent Devletleri 3*. (Çev. N. Başgelen ve Ö. Çapar) Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Morel, J. P. (2006). The Phocaeen colonization. G. R. Tsetschladze (Ed.) *Greek Colonisation. An Account of Greek Colonies and other Settlements Overseas, Mnemosyne, Supplements 193(1)* (ss 358-428). Brill. https://doi.org/10.1163/9789047404101_010
- Myres, J. L. (1965). The Colonial Expansion of Greece. J. B. Burry, S. A. Cook ve F. E. Adcock (Eds.), *Cambridge Ancient History 3(3)* (ss 83-162). Cambridge University Press.
- Özyiğit, Ö. (1993). 1991 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 142(1) 1-22.
- Özyiğit, Ö. (1994a). 1992 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 15(2), 11-36.
- Özyiğit, Ö. (1994b). The City Walls of Phokaia. *REA*, 96, 77-109. <https://doi.org/10.3406/rea.1994.4562>
- Özyiğit, Ö. (1995). 1993 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 16(1), 425-454.
- Özyiğit, Ö. (1996). 1994 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 17(2), 1-26.
- Özyiğit, S. (1998a). *Foça/Phokaia*. Arkadaş Matbaacılık.
- Özyiğit, Ö. (1998b). 1996 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 19, 763-793.

- Özyiğit, Ö. (2003a). 2000-2001 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 24(2), 333-350.
- Özyiğit, Ö. (2003b). Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları ışığında Son Dönem Çalışmaları. *Anadolu/Anatolia*, 25, 97-107. https://doi.org/10.1501/andl_0000000302
- Özyiğit, Ö. (2007). 2005 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 28(2), 341-354.
- Özyiğit, Ö. (2020). *Phokaia III, Arkaik Dönem Athena Tapınağı*. Ege Yayınları
- Özyiğit, Ö. ve Erdoğan, A. (2000). Les Sanctuaires de Phocée à la lumière des dernières fouilles. A. Hermary ve H. Treziny (Eds.) *Les cultes des cités Phocéennes. Actes Du colloque international 4-5 Juin 1999* (ss 11-23). Aix-en-Provence.
- Robinson, E. S. G. (1951). The coins from the Ephesian Artemisum Reconsidered. *JHS*, 71, 156-167. <https://doi.org/10.2307/628197>
- Roebuck, C. (1959). *Ionian trade and colonization*. Archaeological Institute of America.
- Roebuck, C. (2008). Trade. (Eds.) J. Boardman, N. G. L. Hammond, D. M. Lewis ve M. Oswald, *Cambridge Ancient History, IV* (ss 446-460). Cambridge University Press.
- Roosevelt, C. H. (2017). *Gyges'ten Büyük İskender'e Lydia Arkeolojisi* (Çev. H. G. Çatak). Koç Üniversitesi. Yayınları.
- Rumpf, A. (1920). Lydische Salbgefaesse. *AM*, 4, 163-170.
- Sear, D. S. (1979). *Greek Coins and Their Value*, 2. Seaby's Numismatic Publications.
- Tekin, O. (1995). *Eski Yunan Tarihi*. İletişim Yayınları.